

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

PHILOLOGIA

2-3

Editorial Office: 3400 Cluj-Napoca, Gh. Bilașcu no.24 ♦ Phone 405300 /167

SUMAR - CONTENTS - SOMMAIRE - INHALT

STUDIA LITTERARIA

OCTAVIAN ȘCHIAU, "Muzeul Limbei Române" și studiul literaturii române vechi ♦ "Le Musée de Langue Roumaine" et la recherche de la littérature médiévale roumaine.....	3
JEAN-FRANCOIS DUCLOS, Trompe l'œil: subversion de l'image et du texte dans les romans d'Eric Laurent ♦ Trompe l'œil: The Subversion of Image and Text in the Novels of 'Éric Laurent	9
MONICA GHET, Rethéâtraliser le théâtre ♦ Reteatralizarea teatrului	19
ȘTEFAN BODEA, La musique - constante thématique dans l'oeuvre romanesque pourtalésienne ♦ Music - A Topic in the Novels of Pourtalès	29
CORIN BRAGA, Thomas Mann și pactul cu boala ♦ Thomas Mann's <i>Doctor Faustus</i>	39
ADRIAN PAPAHAĞI, The Singularity of Doctor Faustus.....	53
ANCA LUMINIȚA GREERE, Hawksmoor's London, a Virtual Reality Cyber-City? ♦ Londra lui Hawksmoor: Un cyber-city în realitate virtuală?.....	79
VIOREL RUJEA, Los fundamentos metafísicos de la poesía en la visión de Antonio Machado ♦ Les fondements metaphysiques de la poésie dans la vision d'Antonio Machado	87
LIANA COZEA, Virtuțile și capcanele ironiei ♦ The Properties and Traps of the Irony.....	97

RODICA BOGDAN, Sărbătorescul între magie și mistică ♦ La fêtes entre magie et mystique.....	105
ELENA ABRUDAN, Literatura rusă contemporană - renașterea personalității ♦ Russian Contemporary Literature - The Revival of Personality.	123

STUDIA LINGVISTICA

JEAN-MICHEL GOUVARD, L'analyse distributionnelle en métrique	129
AURELIA VOINEAG MERLAN, Conectori "de dicto" în limbile romanice: rom. căci/că - pg. que/porque/pois ♦ Connecteurs "de dicto" en langues romanes: rom. căci / că - pg. que/porque/pois	163
MARIA VUIA, Text in the Systemic - Functional Model	179
ADRIAN CHIRCU, Limba română vorbită. Observații asupra tranzitivității ♦ Le roumain parlé. Quelques observations sur la transitivité.....	189
NORA NEAMȚU, Car / pues que / căci - o abordare logică și sintactică ♦ Par / pues que / căci. Une interprétation logique et syntaxique.....	195
MARIUS JUCAN, Modalități ale ironiei ♦ Modalities of Irony	203
OANA AURELIA GENCĂRĂU, Symbole et valeurs symboliques du théâtre médiéval ♦ Simbol și valori simbolice ale teatrului medieval	213
ROXANA-IOANA VELICA, Analiza metaforei în "Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte" de Petre Ispirescu ♦ Analyse der Metapher în Petre Ispirescus Marchen "Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte"	219

VARIA

CORNELIU NICOLESCU, Pacea de la Paris - consecințe cultural-istorice și politice în America.....	239
LIANA MUTHU, Tipuri de comunicare verbală ♦ Types of Verbal Communication.....	253
IOANA VELICA, Colocviul internațional de germanistică 13-14 mai 1998	257

LIBRI

Doina Curticăpeanu, <i>Universul literaturii române vechi</i> , Tipografia Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1994, 151p. (SANDA CÎRSTINA)	259
Florica Dîmitrescu, <i>Dinamica lexicului românesc. Ieri și azi</i> , Editura Clusium & Logos, Cluj-Napoca, 1996, 336p.(ADRIAN CHIRCU).....	261

CONECTORI "DE DICTO" ÎN LIMBILE ROMANICE: rom. CĂCI / CĂ - pg. QUE/PORQUE/POIS

AURELIA VOINEAG MERLAN¹

RÉSUMÉ. *Connecteurs "de dicto" en langues romanes: rom. căci / că - pg. que/porque/pois.* Le présent travail est une analyse des connecteurs du roumain et du portugais qui apparaissent dans le discours en deux hypostases fonctionnelles: en tant que connecteurs "de re", qui établissent une relation entre les contenus des unités relationnées, et en tant que connecteurs "de dicto", qui établissent une relation entre le contenu de la seconde unité et l'énonciation de la première (entre *le dit* et *le dire*). De deux hypostases, la seconde fait l'objet, d'une part, d'une analyse syntaxique-sémantique, qui attire l'attention sur le statut (syntaxique-sémantique) différent de la proposition explicative-justificative introduite par des connecteurs "de dicto" dans les deux langues et, implicitement, sur le statut de ces connecteurs; d'autre part, d'une analyse pragmatique, dont on révèle, en grand, le fonctionnement discursif des connecteurs "de dicto" dans le discours justificatif polyphonique et monophonique.

1. Din punctul de vedere al funcționării lor în discurs, conectorii de tip conjuncțional, simpli sau perifrastici, pot fi grupați în două subtipuri:

a) conectori care stabilesc relații exclusiv între conținuturile unităților relaționate;

b) conectori care stabilesc atât relații între conținuturile unităților relaționate, cât și relații între *actul realizat enunțând prima unitate și conținutul celei de a doua.*

În limbile romanice, acest al doilea subtip, cu un inventar de elemente redus comparativ cu al primului subtip, este reprezentat de anumite conjuncții coordonatoare - cum sunt rom. *dar, însă*, pg. *mas*, fr. *mais* etc. - și de unele conjuncții subordonatoare - cum sunt rom. *căci, că, pentru că, fiindcă, deoarece, întrucât*, pg. *que, porque, pois, porquanto*, fr. *car, puisque, parce que* etc. Astfel, în enunțuri de tipul:

(1) *Paul s-a căsătorit de curând, dar nu este fericit.*

(2) *O Paulo casou há pouco, mas não é feliz.*

(3) *Paul s'est marié récemment, mais il n'est pas heureux.*

¹ Universitatea "Al. I. Cuza", Iași.

prin *dar/mas/mais* sunt angajate în conexiune adversativă *conținuturile* celor două propoziții principale (P_1 , P_2), care vehiculează *argumente anti-orientate*: argumentul p delimitat în P_1 este orientat, în acord cu *norma generală* 'cei recent căsătoriți sunt fericiți', spre concluzia r , ('el este fericit'), în timp ce argumentul q delimitat în P_2 reprezentând excepția de la normă, este orientat spre *non-r*.

Tot astfel, în enunțurile:

- (4) *Paul este mereu obosit, căci muncește mult.*
- (5) *O Paulo anda sempre cansado, porque trabalha muito.*
- (6) *Paul est toujours fatigué, car il travaille beaucoup.*

căci/porque/car angajează într-o relație cauză-efect/consecință, prezentate în ordinea efect/consecință-cauză, conținutul propoziției subordonate cauzale (P_2) și al regentei acesteia (P_1), cel dintâi fiind invocat ca rațiune suficientă pentru starea de fapt invocată în P_1 .

Dimpotrivă, în enunțuri de tipul:

- (7) *Paul a căzut la examen, dar asta rămâne între noi.*
- (8) *O Paulo chumbou, mas isto fica entre nós.*
- (9) *Paul a manqué l'examen, mais cela reste entre nous.*

conexiunea prin *dar/mas/mais* vizează nu informația *Paul a căzut la examen*, ci faptul de a *spune* că *Paul a căzut la examen*, adică *actul enunțării* propoziției P_1 ².

O situație asemănătoare reflectă enunțurile de tipul:

- (10) *Paul muncește mult, căci este mereu obosit.*
- (11) *O Paulo trabalha muito, porque anda sempre cansado.*
- (12) *Paul travaille beaucoup, car il est toujours fatigué.*

În astfel de enunțuri, propoziția P_2 introdusă prin *căci/porque/car* exprimă nu cauza care a determinat starea de lucruri prezentată în P_1 , ci *argumentul* sau *fundamentul*³ invocat de locutor pentru *justificarea enunțării* lui P_1 . Cu alte cuvinte, *căci/porque/car* operează o conexiune între *le dit* - conținutul lui P_2 - și *le dire* - actul de enunțare a lui P_1 .

Din exemplele (1)-(12) se poate observa că unul și același conector cunoaște *două ipostaze funcționale*. Referindu-ne numai la conectorii din limba română și din limba portugheză care fac obiectul de analiză al lucrării de față, putem spune că există, pe de o parte, un *căci/că - que/porque/pois* ai *enunțatului*

² Enunțuri asemănătoare din franceză sunt succint analizate de J.-C. Anscombe, O. Ducrot, *L'argumentation dans la langue*, Pierre Mardaga Editeur, Liège-Bruxelles, p. 19, J. Moeschler/Anne Reboul, *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Editions du Seuil, Paris, 1994, p. 20-21.

³ Vezi J. Fonseca, *Pragmática e sintaxe-semântica das consecutivas*, în vol. *Pragmática Linguística. Introdução, Teoria e Descrição do Português*, Porto Editora, Porto, 1994, p. 138-139.

pe care îi numim **conectori "de re"** și, pe de altă parte, un *căci/că - que/porque/pois ai enunțării*, pe care îi numim **conectori "de dicto"**⁴.

În ipostaza de conectori "de re", *căci/că - que/porque/pois* introduc, la nivel frastic, propoziții subordonate cauzale:

(13) "Și tot cihăia mama pe tata să mă deie undeva la școală, **căci** auzise ea spuiind la biserică, în *Parimei*, că omul învățat înțelept va fi și pe cel neînvățat slugă-l va avea." (I. Creangă, *Amintiri*, 163)

(14) "intensitatea și durata sentimentului pot fi nesfârșit de felurite, căci unul poate suferi atroce **că** nevasta lui prinde pe sub masă mâna vecinului, pe când altul ia asta drept o nuanță fără importanță"

(C. Petrescu, *Ultima noapte*, 74)

(15) "Não lhe dei beijos **que** ainda não houve ocasião."

(Eça de Queiros, *Os Maias*, 266)

(16) "Mas quando acordava, dia claro, esvaía-se com o sono a consciência do meu ser novo e único - **porque** a alma interior perdia a acção exclusiva, e ficava dependente da outra [...]"

(Machado de Assis, *Contos*, 116)

(17) "Deixo sentir a quem quadra

E o Natal a quem o fez,

Pois se escrevo ainda outra quadra

Fico gelado dos pés." (F. Pessoa, *Poesias*, 130)

În ipostaza de conectori "de dicto", *căci/că - que/porque/pois* introduc, la nivel frastic (dacă relația sintactică este *intra-EN*) sau textual (dacă relația sintactică este *inter-EN*), propoziții ori enunțuri-propoziții/fraze de tip explicativ-justificativ. Acești conectori articulează, în română ca și în portugheză, *două acte de limbaj diferite*:

a) cel dintâi, realizat prin unitatea a cărei enunțare este justificată (= o propoziție integrată într-un enunț, un enunț-propoziție, un enunț-frază sau un ansamblu de enunțuri) este un **act principal, ilocuționar**⁵, de tip:

- **asertiv**, concretizat într-o propoziție (integrată într-un enunț) sau într-un enunț-propoziție/frază enunțiativ:

⁴ În lucrarea de față avem în atenție îndeosebi conectorii *căci/că* și *que/porque/pois*, întrucât aceștia au, în ipostaza de conectori pragmatici care introduc o propoziție explicativ-justificativă, o frecvență mai mare decât *pentru că*, *întrucât*, *deoarece*, *fiindcă* din română sau decât *porquanto*, din portugheză, în aceeași ipostază. Comentariile care urmează au însă aplicabilitate și în cazul acestora din urmă.

⁵ Pentru conceptul *act ilocuționar* și pentru un istoric al teoriilor privind tipologia actele ilocuționare, vezi J. Moeschler, Anne Reboul, *Op. cit.*, îndeosebi p. 61-63 (teoria lui J. L. Austin) și p. 64-73 (teoria lui J. R. Searle). În *Dicționar general de științe ale limbajului*, Editura Științifică, București, 1997, p. 242, se dă următoarea definiție: "Actul ilocuționar (cf. lat. *in*, "în, în timpul"; *locutio* "vorbire") asociază conținutului propozițional al unui enunț o forță convențională specifică, determinată de intențiile comunicative ale emițătorului".

(18) "- Doamne, parcă l-am învățat eu, zicea mama, cu părere de bine; am să-l cinstesc, zău așa, când l-oiu întâlni; **că** șezi lipcă unde te duci și scoți sufletul din om cu obrăznicile tale, ușernic ce ești!"

(I. Creangă, *Amintiri*, 182)

(19) "Singura nemurire a zeilor e cea pe care le-o dă arta. **Căci** dacă există ceva nemuritor pe lumea aceasta, e melancolia trecerii noastre."

(O. Paler, *Caminante*, 46)

(20) "Afinal é a tia Joana, reconheço-lhe a voz entroncada de força, mas a tia Luísa não deve estar presente. Terá ido à aldeia ou à loja, não deve. **Porque** quando está presente, toda a força passa para o lado dela."

(V. Ferreira, *Para Sempre*, 47)

- *interogativ*, concretizat într-o interogativă directă propriu-zisă, ca în exemplele (21)-(22) sau într-o interogativă retorică (prin intermediul căreia locutorul exprimă o aserțiune puternică, de polaritate inversă: negativă, dacă interogativa retorică are formă afirmativă sau afirmativă, dacă interogativa are formă negativă), ca în exemplele (23)-(24):

(21) "- Ce gândești dumneata, moșule? Te joci cu marfa omului? Dacă nu ți-a fost de cumpărat, la ce i-ai dat drumul? **Că** nu scapi nici cu giunca asta de mine!"

(I. Creangă, *Amintiri*, 188)

(22) "Quanto lhe deve Cristo, senhor? Já fez as contas? (Pausa) **Pois** venho aqui pedir-lhas em nome dum credor - em nome do credor Gomes Freire d'Andrade, que está lá em baixo, preso em S. Julião da Barra, aguardando que o senhor pague o que lhe deve."

(L. de Sttau Monteiro, *Felizmente*, 143)

(23) "Ce puteam să le spun altceva decât lucruri care m-ar fi trimis și mai sigur pe rug? **Căci** niciodată ei nu vor accepta că în centrul universului se află inima unui om."

(O. Paler, *Galilei*, 42)

(24) "Mas não é assim toda a beleza? e a verdade, e a justiça, e a nobreza, mesmo o crime? **Porque** tudo o que é grande tem o lado que se conhece e o lado misterioso que jamais poderemos conhecer para poder ser grande." (V. Ferreira, *Para Sempre*, 119)

- *directiv*, concretizat într-o propoziție (integrată într-un enunț) sau într-un enunț-propoziție/-frază imperativ:

(25) "«Stăi, măi porcane, **că** te căptușește ea, Mărioara, acuși!»"

(I. Creangă, *Amintiri*, 184)

(26) "Bucură-te de această frumusețe provizorie, strigă o voce în mine. **Căci** nu există decât frumuseți provizorii." (O. Paler, *Galilei*, 21)

(27) "- Anda, Lolita, vai tu lá dentro à Concha, dize-lhe que se não faça tola, que venha tomar café. .. Anda, **que** tu sabe-la levar..."

(Eça de Queiroz, *Os Maias*, 230)

(28) "- Deixa lá o chique do avô... Anda cá, **que** te quero dizer uma coisa."

(Eça de Queiroz, *Os Maias*, 310)

b) cel de al doilea, concretizat în unitatea introdusă prin *căci/că - que/porque/pois*, este un **act secundar, justificativ**, având funcția de a motiva actul ilocutoriu precedent în ansamblul lui, cum se întâmplă, de exemplu, în (21)-(25), sau de a motiva îndeosebi o anumită componentă a acestuia; de exemplu, în (26), enunțul explicativ-justificativ, deși vizează actul ilocutoriu precedent, gravitează în special în jurul calificativului *provizorie* din sintagma *frumusețe provizorie*. Unitatea explicativ-justificativă este o propoziție integrată într-un enunț (vezi *supra*, ex. (18), (25), (27)-(28)) sau, mai frecvent, un enunț-propoziție (vezi *supra*, ex. (21), (26)) ori un enunț-frază (vezi *supra*, ex. (19)-(20), (22)-(24)), de regulă enunțiativ propriu-zis și, cu totul rar, interogativ retoric sau enunțiativ-exclamativ, ca în:

(29) "Vorba ceea: «Găsise un sat fără câni și se primbla fără băț». Că altă, ce pot să zic?"

(30) "Dar cum să te cobori, *căci* jos era prăpădenie!" - Creangă, *Amintiri*, 184)

Dintre conjuncțiile care apar în actul secundar justificativ, rom *că* și pg. *que*, conjuncții primare moștenite din latină (*că* < lat. *quod*, *que* < lat. *quem*) fac parte din clasa conectorilor "universalii", întrucât introduc, în afara propoziției explicativ-justificative, diferite tipuri de subordonate (subiective, atributive, complete, consecutive, concesive etc.), în timp ce rom. *căci* și pg. *porque*, creații târzii rezultate prin compunere (*căci* < *că* + *ce*, *porque* < *por* + *que*), la care se adaugă conjuncțiile/perifrazele conjuncționale mai puțin frecvente precum rom. *fiindcă*, *întrucât*, *pentru că* etc. sau pg. *porquanto* fac parte din clasa conectorilor cu un grad ridicat de specializare, care se întâlnesc, în afara propoziției explicativ-justificative, la subordonata cauzală sau (cum este *porque*) și la cea finală. Pg. *pois* moștenit din latină (< lat. *post*) are o situație aparte, întrucât aceasta, lăsând de o parte faptul că introduce o propoziție explicativ-justificativă, este și conjuncție coordonatoare, marcă a coordonării conclusive (situație în care stă după verbul-predicat), și conjuncție subordonatoare, marcă a subordonării cauzale (situație în care stă înaintea verbului-predicat, la începutul propoziției).

2. Propoziția explicativ-justificativă, deși *prin formă* se aseamănă cu o subordonată, întrucât are drept mărci conjuncții specifice subordonării, se apropie de o principală prin faptul că poate constitui un enunț independent sau baza unui enunț-frază⁶, relația sintactică cu unitatea precedentă realizându-se la nivel transfrastic/textual. Acest enunț se constituie adesea într-un paragraf sau în nucleu al unui paragraf, având aceeași funcție discursivă: de a motiva, argumentat, actul ilocutoriu precedent. De exemplu:

(31) "Ai putea spune că, fără s-o știe, Brâncuși a dat legenda tuturor întemeierilor românești. Dar a dat încă mai mult, și de rândul acesta poate conștient: a dat - cu cele cinci momente ale creației sale artistice - *structura oricărei legende*. [...]"

⁶ Vezi C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Junimea, Iași, 1982, p. 74-75.

Căci orice legendă, până și povestea cea mare a lumii, se desfășoară după cinci momente. Așa se întâmplă lucrurile în cele cinci cărți ale lui Moise, din pentateucul Vechiului Testament. [...] Dar aceeași este structura oricărui epos [...]" (C. Noica, *Cuvânt împreună*, 68)

(32) "Conheceis alguma coisa de mais ridículo do que alguém apaixonado? Nada mais desastroso? nada mais inútil?"

Porque - teria alguém já visto um cão apaixonado por uma cadela? Ou um gato por uma gata? A paixão é só a da espécie para ela se cumprir." (V. Ferreira, *Na Tua Face*, 144)

Datorită acestor particularități de formă și de conținut, în lingvistica românească propoziția introdusă prin conectorii "de dicto" *căci/că* este calificată diferit, și anume: a) *coordonată cauzală* sau *explicativă*⁷, *căci/că* fiind conjuncții coordonatoare; b) *subordonată cauzală*⁸, *căci/că* fiind conjuncții subordonatoare; c) *propoziție intermediară explicativă*⁹, *căci/că* fiind conjuncții mixte sau intermediare¹⁰). În lingvistica portugheză, opiniile sunt de asemenea împărțite în ceea ce privește statutul sintactic al propoziției introduse prin conectorii "de dicto" *que/porque/pois*: aceasta este considerată, în unele lucrări, o *coordonată explicativă*, *que/porque/pois* fiind conjuncții coordonatoare explicative¹¹, iar în altele un subtip de *subordonată cauzală*, *que/porque/pois* fiind conjuncții subordonatoare¹².

⁷ Vezi H. Tiktin, *Gramatica română*, București, 1945, p. 220-221, *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, ediția I, vol. II, p.152, 169 sqq și p. 377, Gh. N. Dragomirescu, *Structura gramaticală și stilistică a coordonatei cauzale*, LL, IV, 1960, p. 39-63 și V. Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, București, 1970, p. 222. I. Coteanu, *În legătură cu "subordonatele" explicative*, LR, IX, 1960, nr. 1, p. 27-33. Pentru unele comentarii privitoare la calificarea acestei propoziții drept *coordonată cauzală*, vezi și S. Stati, *Există propoziții coordonate cauzale?*, LR, III, 1954, nr. 6, p. 92-98, I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 696 sqq, Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, SG, I, p. 131, Ecaterina Teodorescu, *Coordonata "cauzală"*, SCȘt, XIII, 1962, fasc. 2, p. 246-251.

⁸ I. Răzescu, *Note asupra subordonatelor explicative (cu privire specială la subordonatele paratactice)*, LR, IX, 1960, nr. 1, p. 21-26. În ediția a II-a a tratatului academic (= GLR), vol. II, p. 301, acest tip de "cauzală" este prezentat într-o notă interioară: "Există situații când propoziția cauzală arată cauza pentru care e formulată propoziția regentă (și atunci depinde de regentă + altă propoziție subînțeleasă, care cuprinde un verb de declarație). În viziunea Mioarei Avram (*Gramatica pentru toți*, București, 1986, p.352-353), sunt subordonate *cauzale propriu-zise* atât propozițiile care arată cauza (directă), cât și cele care arată motivarea, explicația, justificarea (*cauza indirectă*).

⁹ Vezi C. Dimitriu, *Op. cit.*, p. 73-75 și 136-137.

¹⁰ Vezi C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Junimea, Iași, 1979, p. 375-377.

¹¹ Vezi Celso Cunha, Lindley Cintra, *Breve Gramática do Português Contemporâneo*, Edições João Sá da Costa, Lisboa, 1985, p.391-392 și 401.

¹² Vezi J. Fonseca, *Op. cit.*, p.138, care distinge în rândul cauzalelor două subtipuri: "causais de *re/do enunciado*" și "causais de *dicto/da enunciação*".

După opinia noastră, între propoziția cu valoare explicativ-justificativă și cauzala propriu-zisă există *d e o s e b i r i* importante, ce îndreptătesc, în ciuda asemănărilor de expresie, recunoașterea celei dintâi ca un *tip aparte de propoziție*, care nu se integrează pe deplin nici în clasa principalelor și nici în aceea a subordonatelor. Aceste deosebiri pot fi identificate atât în română, cât și în portugheză:

a) din punct de vedere semantic, propoziția explicativ-justificativă nu arată cauza sau motivul acțiunii, stării ori caracteristicii exprimate de un verb/perifrază verbală sau de un adjectiv din unitatea cu care se relaționează, *căci* - așa cum am arătat - ea vizează nu conținutul acestei unități sau al unui termen din cadrul ei, ci actul enunțării unității precedente, reprezentând *justificarea acestui act*;

b) spre deosebire de subordonata cauzală, care depinde semantic și formal de un regent (verb/perifrază verbală sau adjectiv/perifrază adjectivală), *propoziția explicativ-justificativă nu depinde de un anumit regent*; ea se referă la propoziția sau la enunțul precedent considerat în ansamblul lui (cu posibila focalizare a unei informații vehiculate de unul dintre constituenții acestuia) sau, adesea, la un întreg context anterior, alcătuit din unul sau mai multe enunțuri;

c) din punct de vedere distributiv, propoziția explicativ-justificativă, dată fiind funcția ei discursivă, are, atât în română cât și în portugheză, indiferent de conector, *topică fixă*, fiind în mod regulat *postpusă* unității a cărei enunțare o motivează; subordonata cauzală, dimpotrivă, poate sta atât după, cât și înaintea regentei (cu excepția cauzalei introduse prin *căci* sau *că* din română, care urmează regenta, această topică fiind singura posibilă); să se compare:

(33) a. *Nu e nimeni pe stradă, pentru că e frig./ Pentru că e frig, nu e nimeni pe stradă.*

b. *Não há gente na rua, porque está frio./Porque está frio, não há gente na rua.*

(34) a. *Trebuie să fie frig, pentru că nu-i nimeni pe stradă./ *Pentru că nu-i nimeni pe stradă, trebuie să fie frig.*

b. *Deve estar frio, porque não há gente na rua./ *Porque não há gente na rua, deve estar frio.*

d) în limba română, nu fac parte din rândul conectorilor propoziției explicativ-justificative perifrazele conjuncționale, specifice subordonatei cauzale, în a căror structură intră substantivul *cauză* sau sinonimul său, *pricină* - *din cauză că*, *din pricină că*, ca și conjuncția *cum* ori perifraza (aparținând variantei populare) *de bine ce*; astfel, dacă în enunțul

(35) *Apele răurilor au crescut căci a plouat mult*

este posibilă substituția conjuncției *căci* prin perifraza *din cauză/pricină că* -, *Apele răurilor au crescut din cauză/pricină că a plouat mult*, în enunțul

(36) *A plouat mult, căci apele răurilor au crescut,*

în urma substituirii lui *căci*, care introduce propoziția explicativ-justificativă, prin aceeași perifrază se obține un enunț teoretic posibil, dar, principial, nereperabil în limbajul celor care vorbesc românește: **A plouat mult, din cauză/pricină că apele răurilor au crescut*. Situația este asemănătoare în portugheză: dacă în enunțul

(37) *Chuveu muito, porque as águas dos rios cresceram*

conectorul propoziției explicativ-justificative este înlocuit printr-o perifrază conjuncțională caracteristică subordonatei cauzale - cum sunt *por isso que, por isso mesmo que* -, se ajunge la o formulare greșită: **Chuveu muito, por isso que as águas dos rios cresceram*.

e) izolarea prin pauză (marcată grafic, de regulă, prin virgulă) a subordonatei cauzale de regentă are caracter facultativ, fiind posibilă, dar nu obligatorie (*Citesc cartea pentru că îmi place / Lejo o livro porque gosto dele*); dimpotrivă, izolarea propoziției explicativ-justificative de unitatea cu care stă în relație sintactică are caracter *obligatoriu*, pauza fiind marcată grafic, în funcție de durata ei, prin virgulă, două puncte, punct și virgulă, puncte de suspensie, punct (dacă unitatea precedentă este interogativă, exclamativă sau imperativă, pauza este marcată, în acord cu intonația, prin semnul întrebării, semnul exclamării sau prin acestea amândouă, în cazul existenței unei intonații suplimentare în afara celei fundamentale);

f) propoziția explicativ-justificativă urmează adesea după o propoziție interogativă propriu-zisă sau retorică (vezi *supra*, ex. (21)-(24)), imperativă (vezi *supra*, ex. (25)-(28)), enunțiativ-exclamativă propriu-zisă (vezi *infra*, ex. (38)-(39), (41)) sau optativă (vezi *infra*, ex. (40)), enunțiativ-dubitativă (vezi *infra*, ex. (42))¹³, în timp ce cauzala urmează după o propoziție enunțiativă propriu-zisă neexclamativă sau - în cazul așa-numitei "cauzale condiționale"¹⁴ ori "argumentative"¹⁵ - după o interogativă retorică sau după o enunțiativă exclamativă:

(38) "La urma urmelor, unde nu-i dă și Trăsnea cel uricios un pupoiu, fără veste! **Căci** la de-aceste mai tot prostul se pricepe."

(I. Creangă, *Amintiri*, 212-213)

(39) "Cât de bine i-ar sta perechii acestuia [se cade-nu se cade] într-un dicționar internațional de termeni literari! **Căci**, deși ea are mai întâi un sens etic, este totuși atât de liberă, în rigoarea ei, încât devine un joc de estetic." (C. Noica, *Cuvânt împreună*, 267)

(40) "[...] Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească întru împărăția cerească! **Căci** și noi ca mâne avem a ne duce acolo!" (I. Creangă, *Amintiri*, 168)

(41) "Porque uma vida humana. Como ela é intensa [!]. **Porque** o que nela acontece não é o que nela acontece mas a quantidade de nós que acontece nesse acontecer."

(V. Ferreira, *Para Sempre*, 22-23)

¹³O mențiune asemănătoare găsim în GLR, vol II, p. 301 (unde, cum am arătat deja, aceste propoziții sunt considerate subordonate cauzale): "Aceste cauzale apar mai ales după regente interogative și enunțiativ imperativ sau optative: *Hai, ia dați-vă deoparte, măi păcătoșilor, că numai ați crâmpoșit mâncarea*. Creangă, p. 261. *Lapte, brânză, unt și ouă de-am putea sclipui să ducem în târg ca să facem ceva parale: căci casa s-a mai îngreuiat cu un mâncău*. Creangă, p. 6." Vezi, de asemenea, Mioara Avram, *Op. cit.*, p. 353.

¹⁴ Vezi GLR, p. 301, unde se face distincția între *cauzale propriu-zise* și *cauzale condiționale*.

¹⁵ Vezi Mioara Avram, *Op. cit.*, p. 353.

(42) "ele deve ter-me ouvido. **Porque**, breve, um toque, ela rola por cima. "
(V. Ferreira, *Para Sempre*, 113)

g) spre deosebire de cauzală, propoziția explicativ-justificativă poate urma și după un substitut de propoziție sau frază¹⁶, concretizat într-un adverb/perifrază adverbială de tip afirmativ (rom. *da, desigur, firește, într-adevăr* etc., pg. *sim, claro, certamente* etc.), negativ (rom. *ba, nici vorbă* - pg. *de modo nenhum*), ipotetic (rom. *poate, pesemne* etc., pg. *talvez, provavelmente* etc.) etc. sau într-o interjecție (rom. *a!, aha!, iil, tiil* etc., pg. *ah!, hum!, pois!, ai!* etc.):

(43) "Exercită și chinurile o fascinație? *Firește, căci* din clipa în care ți-ai întors fața către ele nu te mai lasă liber pentru altceva, așa cum nu te lasă nici dușmanul."

(C. Noica, *Cuvânt împreună*, 302-303)

(44) "*I! că* în clondir se stinge căpețelul de lumină!
Moșule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat?"

(M. Eminescu, *Poezii*, 61)

(45) "A: abaixo?"

X: *sim, porque* o visconti que é o maior político dos, digamos vá lá dos filósofos marxistas (...) ficaram desanimados com aquilo [...] (PF, 118/48-49 - 119/1)

h) În discursul polifonic *explicit*, în care se succede vocea autorului și vocea personajelor, propoziția explicativ-justificativă și unitatea la care se referă pot aparține la două planuri distincte: planului vorbirii indirecte și planului vorbirii directe, dispuse în ordine inversă (în timp ce subordonata cauzală și regenta ei aparțin întotdeauna aceluiași plan):

(46) "-Nu-i acasă Ion, zise mătușa Mărioara; s-a dus cu moșu-tău Vasile sub cetate, la o chiuă din Condreni, s-aducă niște sumani.

Căci trebuie să vă spun că la Humulești torc și fetele și băieții, și femeile și bărbații;" (I. Creangă, *Amintiri*, 183)

i) enunțurile care conțin o propoziție explicativ-justificativă admit parafrazări în care este prezent un *verb ilocuționar* sau *performativ*, în terminologia lui J. L. Austin, de tipul: rom. *a spune, a afirma, a zice, a susține, a întreba, a ordona, a porunci, a ruga* etc., pg. *dizer, afirmar, sustentar, perguntar, ordenar, mandar, pedir* etc., verb ce apare cu această valoare (ilocuționară/performativă) exclusiv în forma de persoana I sg. indicativ prezent¹⁷. De exemplu, enunțurile:

(47) *Studentii sunt deja în vacanță, căci Universitatea este pustie.*

(48) *Os estudantes já estão em férias, porque a Universidade está deserta.*

pot fi parafrazate prin:

¹⁶ Pentru conceptul de *substitut de propoziție sau frază* vezi C. Dimitriu, *Op. cit.* (1982), p. 99-104.

¹⁷ Vezi *Dicționar general de științe ale limbajului*, p. 360.

α) *Studentii sunt deja în vacanță și spun/afirm/susțin... aceasta căci Universitatea este pustie.*

Os estudantes já estão em férias e digo/afirmo/sustento... isto porque a Universidade está deserta.

β) *Studentii sunt deja în vacanță. Spun/afirm/susțin... asta căci Universitatea este pustie.*

Os estudantes já estão em férias. Digo/afirmo/sustento... isto porque a Universidade está deserta.

γ) *Spun/afirm/susțin... că studentii sunt în vacanță (,) căci Universitatea este pustie.*

Digo/afirmo/sustento... que os estudantes já estão em férias (,) porque a Universidade está deserta.

Astfel de parafrazări arată că, în *structura de adâncime*, propoziția introdusă prin *căci/că - que/porque/pois* este o subordonată cauzală dependentă de un verb ilocutionar care reprezintă propoziția principală a unui enunț-frază sau se află, la nivel frastic ori textual, în relație de coordonare cu o (altă) propoziție principală. Prin *omiterea* acestui verb în *structura de suprafață*, datorată tendinței spre economie de limbaj, are loc un *transfer de valori* dinspre principala regentă elidată înspre subordonată. Ca urmare, propoziția introdusă prin *căci/că - que/porque/pois*, deși continuă să își păstreze forma de subordonată ca și unele particularități de conținut, *dobândește* în mare parte *caracteristicile unei principale*: la nivel frastic, adică atunci când se află integrată într-un enunț, nu depinde sintactic de (= nu stă în relație de subordonare cu) propoziția din stânga ei, iar la nivel textual poate exista ca un enunț-propoziție sau ca bază a unui enunț-frază independent. Reținerea noastră din formularea anterioară ("în mare parte") este motivată de faptul că între o propoziție explicativ-justificativă și o principală propriuzisă există și deosebiri (în afara celor din planul expresiei), căci cea dintâi presupune ca obligativitate *la stânga* o unitate a cărei enunțare să o justifice, adică este întotdeauna *condiționată contextual* (ceea ce o apropie de o subordonată), în timp ce pentru a doua contextul (stânga sau dreapta) este facultativ.

Țotodată, în urma omiterii verbului regent, propoziția introdusă prin *căci/că - que/porque/pois* încetează de a mai arăta cauza sau motivul *acțiunii* de a spune, întreba, ordona etc. exprimate de verb, ajungând să motiveze *spunerea, interogarea, ordonarea*.

Cu particularități care o apropie pe de o parte de o secundară (și subordonată), iar pe de altă parte de o principală, propoziția explicativ-justificativă reprezintă o realitate sintactică distinctă, care obligă la o revizuire a clasificării dihotomice tradiționale și la acceptarea unui al treilea tip de propoziție, careia i se poate spune - așa cum s-a propus deja - *intermediară*. Admițând această clasificare trihotomică a propozițiilor - *principale, secundare* (subordonate), *intermediare* - implicit urmează să se admită existența a trei tipuri de conectori: *coordonatori, subordonatori, intermediari*. Din rândul acestora din urmă fac parte toți acei conectori care pot introduce o propoziție explicativ-justificativă.

Propoziția explicativ-justificativă nu se află, prin urmare, nici în relație de subordonare, nici în relație de coordonare cu unitatea a cărei enunțare o justifică, fapt ce poate fi explicat dacă de asemenea se ia în considerație structura de adâncime. Astfel, în structura de adâncime a unui enunț de tipul *Studentii sunt deja*

în vacanță, *căci* *Universitatea este pustie/Os estudantes já estão em férias, porque a Universidade está deserta*, între propoziția introdusă prin *căci/că - que/porque/pois* și propoziția din stânga acesteia nu există nici o relație sintactică, căci fie amândouă depind de verbul ilocuționar (*Spun că studenții sunt în vacanță căci Universitatea este pustie/Digo que os estudantes estão em férias porque a Universidade está deserta*), fie una depinde de verbul ilocuționar, iar cealaltă este coordonată cu acesta (*Studenții sunt în vacanță (și) spun aceasta căci Universitatea este pustie/Os estudantes estão em férias (e) digo isto porque a Universidade está deserta*). Elidarea verbului ilocuționar are drept consecință o reorganizare a planului expresiei, cele două propoziții ajungând să stea, în structura de suprafață, în relație sintactică.

Rezultat al elipsei, relație sintactică în care sunt angajate propoziția explicativ-justificativă (sau enunțul explicativ-justificativ) și unitatea a cărei enunțare o justifică nu se identifică nici cu coordonarea, nici cu subordonarea, ci este o relație distinctă, pe care - pornind de la statutul sintactic al unității cu rol decisiv în conturarea identității sale - o numim *relație intermediară*. Această relație este definită de trei aspecte fundamentale:

- importanța unităților sintactice angajate în relație: cea dintâi - o propoziție (dintr-un enunț) principală sau un enunț-propoziție/-frază, cea de a doua - o propoziție sau un enunț-propoziție/-frază intermediar(ă);
- tipul structural de unitate sintactică în care relația se manifestă: enunț-frază (relație la nivel frastic) sau text (relație la nivel transfrastic/textual);
- *planul/planurile* angajate: spre deosebire de celelalte relații sintactice, care sunt fie homoplane (interdependența, coordonarea, subordonarea, apozitionarea), fie heteroplane (incidenta), relația intermediară poate fi atât homoplană, situația cea mai frecventă, cât și heteroplană, situație mai rară, ilustrată *supra*, cu ex. (46), care este, de asemenea, o consecință a elidării verbului ilocuționar din planul vorbirii indirecte, cu care propoziția introdusă prin *căci/că - que/porque/pois* ar fi trebuit să se stea în relație de subordonare.

3. Discursul în care este ocurentă o propoziție ori un enunț-propoziție/-frază explicativ-justificativ, pe care îl vom numi *discurs justificativ*, are adesea **caracter polifonic**¹⁸. Cu excepția situațiilor în care justificarea și actul ilocutoriu justificat sunt asumate de doi locutori diferiți ale căror voci se *succed*, personajul și autorul (vezi *supra*, ex.(46)), polifonia fiind *explicită*, în discursul justificativ polifonia este *implicită*, discursul fiind proliferat de *un* locutor. Aceasta polifonie rezultă frecvent din *suprapunerea* vocii locutorului cu o altă "voce" sau cu alte "voci", cu alte cuvinte, este o *polifonie concordantă*.

¹⁸ Pentru teoria polifoniei în discurs, vezi O. Ducrot, *Notes sur la polyphonie et la construction des interlocuteurs*, în O. Ducrot et alii, *Les mots du discours*, Les Editions de Minuit, Paris, 1980, p. 233-237; J.-C. Anscombe, O. Ducrot, *Op. cit.*, p. 174-181 (*Argumentativité et polyphonie*).

Polifonia concordantă caracterizează în special discursul în care conectorul "de dicto" *căci/că - que/porque/poís* introduce un argument cu valoare de *normă generală*, de *maximă*, de *raționament apodictic* etc. Utilizând această *strategie argumentativă* pentru a justifica actul ilocutoriu precedent, locutorul lasă să se insereze în discursul său ceea ce se poate numi *vox mundi; je dis și on dit* suprapunându-se. Aceasta poate atrage o *depersonalizare a discursului*, prin substituirea particularului cu generalul, care se traduce în planul expresiei în mutații la nivelul categoriei persoanei (de la pers. I la pers. a II-a "generală" sau a III-a), a numărului (de la singular la pluralul inclusiv), a timpului (de exemplu, de la un timp trecut la prezentul *etern* sau *gnomic*) sau a diatezei la verb (de exemplu, de la activ la reflexivul impersonal), în înlocuirea pronomelor personale cu pronume nepersonale, cu substantive ori în utilizarea celor dintâi cu valoare generală. Frecvent, polifonia rezultată din acest *acord de voci* poate fi identificată în discursul de factură sau cu tentă filozofică (fără a se manifesta exclusiv în acest tip de discurs):

(49) "Părând pe veci a răsări,
Din urmă moartea-i paște,
Căci toți se nasc spre a muri
Și mor spre a se naște." (M. Eminescu, *Poezii*, 193)

(50) "Când cu gene ostenite sara suflu-n lumânare,
Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare,
Căci perdelele-ntr-o parte când le dai, și în odaie
Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie,
Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate
De dureri, pe care însă le simțim ca-n vis pe toate. "

(M. Eminescu, *Poezii*, 148)

(51) "Sinele la noi a fost artist, a creat din propria lui substanță o Galatee,
sinea, a văzut că prinde viață și s-a îndrăgostit de ea. **Căci** orice iubire
înseamnă inventarea ființei iubite." (C. Noica, *Cuvânt împreună*, 266)

(52) "Sé eu, ainda que ninguém,
Pudesse ter sobre a face
Aquele clarão fugace
Que aquelas árvores têm,
Teria aquela alegria
Que as coisas têm de fora,
Porque a alegria é da hora;
Vai com o sol quando esfria."

(F. Pessoa, *Poesias*, 180)

(53) "E não precisei de procurar quem me arrefecesse a parte mais quente
do meu ser vital. **Porque** o amor é assim, tem o lado mais quente com que
se é aos sacões e instável e o lado morno com que se é contínuo e
estável." (V. Ferreira, *Nã Tua Face*, 139)

Uneori, cu predilecție în discursul de factură populară, conectorii pragmatici *căci/că - que/porque/poís* introduc *argumente bazate pe autoritatea/forța tradiției*. În astfel de situații, vocea locutorului se suprapune cu ceea ce am putea numi *vox populi*. De exemplu:

(54) "Ține minte ce-ți spun eu, că poate să ne mai întâlnim la vreun capăt
de lume; **căci** deal cu deal se ajunge, dar încă om cu om!" (I. Creangă,
Amintiri, 83)

În discursul de factură religioasă sau juridică, polifonia poate fi rezultatul justificării actului ilocutoriu antecedent din perspectiva unui adevăr cu valoare de *axiomă*, a unei *norme biblice*, a unei *norme etice* etc., parafrazate sau citate. Această strategie justificativă/argumentativă se întâlnește adesea în textele vechi. Conectorii care inițiază, de regulă, argumentarea sunt aceiași în româna veche și modernă, *că* și *căci*, cu precizarea că în textele vechi pare a avea o frecvență mai ridicată conjuncția *că*, în timp ce în textele moderne, în varianta literară, este *căci* conectorul care apare mai des în această funcție. Cităm un fragment din *Cuvântu înaintea câtră ci<ti>tori* din Ms. 45, în care *că* apare de două ori în ipostaza de conector "de dicto":

(55) "Pentru aceea, tocmește, nu dăfăima, *că* măcar că multe nevointă am pus și noi, ci după datoriia omeniei n-am putut ca să nu greșim. Iar citind, roagă pre cel preamiliostiv Dumnezeu să lumineze, cum pre tine spre înțelegerea cărții aceștia, așa și pre noi, spre nevoința ș-altor dumnezăiești scripturi pentru folosul a mulți. *Că* ce-i după putință, lângă Dumnezeu iubitu-i." (*Monumenta Linguae Dacoromanorum*, 159)

În portugheza modernă nu s-a păstrat unul dintre conectorii "de dicto" întrebuințați în discursul justificativ din textele medievale, și anume *ca* (< lat. *qua*, prin *quia*). Acesta introducea, îndeosebi în textele legislative și religioase, cu o anumită frecvență, "argumentos baseados em autoridades [...]: a das Escripturas, a do costume/expectativa e a da verosimilhança"¹⁹. De exemplu:

(56) "*Ca* diz Sancta Escriptura que nõ é huu mayor enmigo ca aquel que dana a boa fama do outro." (*apud* Barros, 1998, p. 131)

Cu o funcție discursivă asemănătoare, este întrebuințat în portugheza modernă îndeosebi *porque*. Ilustrăm un fragment extras dintr-o piesă de teatru, în care citatul din Scriptură este o strategie la care locutorul (un personaj feminin) recurge pentru a-și justifica interogația anterioară, dar în același timp pentru a-și înfrunta adversarul (care apelează la autoritatea Scripturii pentru a supune plebea) cu propriile argumente. În felul acesta, în discursul proliferat de un singur locutor (Matilde) se "aud" alte două "voci": a Scripturii și a interlocutorului, într-un moment anterior:

(57) "O vosso credor Gomes Freire d'Andrade está numa masmorra por amor da justiça e quer saber o que fizestes, senhor, para reconhecer o seu direito a esse amor! (Pausa) «*Porque* eu vos digo que se a vossa justiça não exceder a dos escribas e a dos fariseus, não entrareis no reino de Deus.»" (Luís de Sttau Monteiro, *Felizmente*, 144)

4. Generalizând, putem afirma că în discursul justificativ polifonic cu polifonie implicită conectorii pragmatici introduc, atât în română cât și în portugheză, argumente care, în genere, *reactivează un topos*, o cunoaștere

¹⁹ Clara Barros, *Porque e Ca: aspectos do discurso "justificativo" no texto do Fora Real*, în vol. J. Fonseca, Clara Barros, *A Organização e o Funcionamento dos Discursos. Estudos sobre o Português*, I, Porto Editora, Porto, 1998, p. 130-132.

(dobândită) care face parte din enciclopedia comună. Justificându-și actul ilocutoriu precedent prin invocarea, ca argument, a unei norme generale, a unei norme tradiționale, a unei norme biblice, a unei maxime etc, general recunoscute și acceptate sau recunoscute și acceptate într-o comunitate, locutorul are controlul asupra actului receptării, blocând sau făcând să pară neîntemeiată orice reacție de dezacord din partea interlocutorului.

Dintre conectorii în referință, în româna modernă, în varianta literară, conjuncția *căci* are (așa cum se poate observa și din exemple) o mai mare frecvență în discursul justificativ polifonic decât conjuncția *că*. Aceasta din urmă, în ipostaza de conector "de dicto", funcționează îndeosebi în discursul *monofonic*, având o frecvență mai ridicată în varianta populară, și introduce cu predilecție (dar nu exclusiv) o justificare a actului ilocutoriu precedent ce reflectă o *normă individuală* sau o *viziune/filozofie personală* izvorâtă din experiență, dar și o *justificare din perspectiva unei decizii, a unei măsuri, a unei soluționări* considerate adecvate etc. Dat fiind faptul că în discurs se "aude" o singură voce, cea a locutorului, nu se mai înregistrează mutații la nivelul categoriilor gramaticale de persoană, număr, timp, diateză la verb ori substituiri ale pronumelor personale cu cele nepersonale, discursul menținându-și caracterul personal. Cităm pentru ilustrarea celor afirmate alte trei exemple:

(58) "pesemne tu ai să mă înveți pe mine ce-i plugăria!? **Că** doar nu samăn eu grâu de ieri, de alaltăieri, să nu fi avut a face cu secerătorii!..."

(I. Creangă, *Amintiri*, 69)

(59) "- Dar nu mai tăceți, măi? **Că** ia acuș trec cu picioarele prin păreți și ies afară cu acoperământul în cap [...]" (I. Creangă, *Amintiri*, 116)

(60) "- Ce mi-i vremea, când de veacuri

Stele-mi scânteie pe lacuri,

Că de-i vremea rea sau bună,

Vântu-mi bate, frnza-mi sună;

Și de-i vremea bună, rea,

Mie-mi curge Dunărea." (M. Eminescu, *Poezii*, 142)

Această diferență de frecvență ca și predilecția unui conector pentru un anumit tip de discurs justificativ poate fi remarcată și în portugheza modernă. În timp ce conjuncția *porque* domină în discursul polifonic, conjuncția *que* pare să aibă întâietate în discursul justificativ monofonic. Cât privește conjuncția *pois*, aceasta are o pondere mai însemnată în discursul justificativ - fie polifonic, fie monofonic - în care argumentul urmează după un act ilocutoriu interogativ. Frecvența mai scăzută pe care o înregistrează în raport cu ceilalți doi conectori poate fi motivată de faptul că acestui semnificant îi corespund mai multe valori: *pois* este și conjuncție conclusivă ('așadar'), și interjecție (indicând asentimentul față de spusele cuiva, funcție îndeplinită în română, în general, de un adverb, mai ales de *da*).

Analiza comparativă a conectorilor pragmatici din discursul justificativ ne-a permis în plus să constatăm că ne aflăm în fața unui fapt de limbă *supraidiomatic*, cu modalități de expresie diferite, dar cu motivație și efecte asemănătoare.

Universitatea "Al. I. Cuza", Iași

SURSE

a. Română

- Ion Creangă, *Povești. Amintiri*, Editura Minerva, București, 1985 (= *Amintiri*)
Mihai Eminescu, *Poezii*, Editura Eminescu, București, 1971.
Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1987 (= *Cuvânt împreună*)
Octavian Paler, *Apărarea lui Galilei*, Editura Cartea Românească, București, 1978 (= *Galilei*)
Octavian Paler, *Caminante*, Editura Eminescu, București, 1980.
Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Minerva, București, 1984.
Monumenta Linguae Dacoromanorum, Biblia 1688, Pars I, *Genesis*, Iași, 1988.

b. Portugheză

- Vergílio Ferreira, *Na Tua Face*, Bertrand Editora, Lisboa, 1993.
Vergílio Ferreira, *Para Sempre*, Bertrand Editora, Lisboa, 1996.
Luís de Sttau Monteiro, *Felizmente há Luar!*, Edições Ática, Lisboa, 1980.
Fernando Pessoa, *Poesias*, Edições Ática, Lisboa, 1961.
Eça de Queiros, *Os Maias*, Edição "Livros do Brasil", Lisboa.
Português Fundamental. Métodos e Documentos, II, tomo I, Lisboa, 1987 (= PF).